

JEANETTE FERREIRA: SITATE OM 'N REWOLUSIE - 'N ROMAN.
Kaapstad: Human en Rousseau, 1985. Prys nie vermeld nie.

'n Uitsonderlike werk hierdie meer-as-novelle van die digteres van die digbundel WAAR EEN MENS SAAM IS! Die titel SITATE OM 'N REWOLUSIE vat die verhaaldrade in die werk kernagtig saam en word ook uiters sinvol in die teks waar gemaak.

Opset

In die verhaal word die eeue-oue temas van (ongeoorloofde) liefde en rewolusie vervleg. Die verband tussen liefde en rewolusie en aborsie/miskraamword gelê in die oormoedige teoretisering in die materialistiese denke van "mense wat meen dat hulle verbande kan lê tussen wetenskap en samelewing en hulle daarby kan hou"(p.20), en die ontwikkeling van 'n gemeenskap wil vergelyk en verklaar met die verdeling van liggaamselle in die menslike groeiproses (p.19).

Die hooffiguur, Jeanne, is dosent in Afrikaans aan 'n Swart universiteit naby Magoebaskloof aan die begin van 1973 (pp. 26, 27). Sy beleef die weerstand en daadwerklike opstandigheid van haar studente teen die regeringsbestel en die gebruik van Afrikaans as amptelike taal aan die universiteit en ook teen die 'onbetrokkenheid' van die Afrikaanse letterkunde wat bestudeer word, van naby, onder andere deurdat sy bevriend raak met 'n ryper voorgraadse tweedejaardamestudent, Dawn Mokgatla, wat by betogings betrokke raak. Jeanne raak betrokke in 'n buitewegtelike verhouding met Hillary de Wit, 'n joernalis, wat besig is met 'n proefskrif oor Swart universiteite en die S.A.politiek. Hierdie verhouding loop uit op 'n maand se saamwoon in London en 'n nooit gedroomde swangerskap. Liefde, aborsie en rewolusie word in verrassende verband gebring deurdat die outeur die leser begelei tot op die rand van 'n miskraam by die hooffiguur en 'n rewolusie in hierdie wankelende, stormagtige studentegemeenskap. Die verhaal word aangebied in 101 bladsye, gebind in 'n keurige, kleurvolle sagteband, wat vir die leser 'n aanduiding gee dat hy te doen het met 'n novelle of kort roman.

ISSN 0258-2279 = Literator 7 (1986) nr. 1

Na hierdie kort bekendstelling wil ek graag die volgende in verband met hierdie sprankelende werkie in oënskou neem: Verteltegniek (sitate?), karakterisering, die samehang, styl, egtheid (outentisiteit) van die verhaalwêreld; gesprek, leser en outeursvisie.

Vertelling

Wat tydstruktuur en verteltegniek betref, kombineer die outeur die beste tradisie van André P. Brink en Henriette Grové sonder om skatpligtigheid te verrai. In die woorde van die outeur se beskrywing van die sitaat op die vuil muur op die kampus van die Swart universiteit waar dit afspeel, sou 'n mens die vertelling kon beskryf as "'n ruwe sirkel, met houtskool geteken, 'n spreuk daaronder'" (kyk p. 9) — die spreuk van die outeur synde, in die gees van sitateskryf, die belydenis van D.H. Lawrence:

"I am worn out
with the effort of trying to love people
and not succeeding."

Met hierdie motto aanvaar die outeur om dit in die tradisie van die apoloog waar te maak van die liefde- en rewolusiesituasie wat geteken word.

Maar die sirkel-ekvertelling dan: Die verhaal word vermoedelik vanuit 'n hospitaalbed vertel, waar Jeanne na haar tweede miskraam herstel. Die truspieëltjie waarin sy Hillary, die vader van haar eerste misboorling, die laaste keer gesien het (p. 8) is dus uiterlike teken vir die uiters gedronge en hoogs selektiewe wyse waarop die kernegebeure van 1973/74 in 1984 deur Jeanne gefokaliseer word. Vandaar die genuanseerde lenswisseling waarmee na die self en die verhaalde gebeure gekyk word: naby-opnames, fokus op momente en dure uit die verlede, en byna koud wetenskaplik nugtere beredenering, soos dié waarmee Henriette Grové DIE KÊREL VAN DIE PÊREL begin. Ek stip 'n paar van hierdie fokaliseringsnuanses aan:

ISSN 0258-2279 = Literator 7 (1986) nr. 1

* Onmiddellike, intieme beleving van momente uit die verlede, gefokaliseer deur die ek:

“Ek het langs soet, outydse blomme geslaap.

‘Baie rus en genoeg slaap - - U moenie moed verloor na ’n tweede miskraam nie’ Ek het geen rede om hom nie te glo nie” (p. 7).

“Hillary was weg. Ek het hom nooit weer gesien nie. Daardie wintermôre op die lughawe was die laaste keer”(p. 8).

* Afstandsbeleving en -kontekstualisering van die gebeure, gefokaliseer deur die ek:

“Daardie môre het ons gedink die rewolusie het aangebreek, onverhoeds, op ’n herfsmôre, skuins voor twaalf”(p.17).

* Hierteenoor die wye blik deur die oë van die geneeshere:

“Die liggaam weet self om nuwe bloed te maak. Bloed maak bloed (p.7).

En van die verteller, wat in hierdie geval netsowel gelyk aan die outeur kan wees:

“Niks is so eensaam soos ’n droom nie” (p. 7).

Hiermee saam hang die dieper besinning van die verteller oor die stand van menseverhoudinge op die gerapporteerde tydstip en met onmiddellike en wyer geldigheid:

“Ons het nog nooit die grens tussen swart en wit waar ons mekaar sou aanraak, oorgesteek nie” (p.39).

Die relevante verre verlede van Jeanne se jeug word as ’n afgeronde duur via die assosiasie van ’n Sondagmiddagslapie (p. 43) binne die raam van die rewolusiestorie betrek:

ISSN 0258-2279 = Literator 7 (1986) nr. 1

“Al die swart pakke en strikdasse, liewe ooms op wie se skote ek gesit het toe ek klein was, ooms wat tiranne kon word as 'n swartmens oortree het”(p. 44).

En:

“Lassie was my maatjie, Alfred Mohale was haar pa. Hy was die kok in ons kombuis” (p. 45).

Hierdie soort fokalisering skep ook die moontlikheid van 'n proleptiese blik op die intradiëgeties gerapporteerde gebeure, soos in die volgende beoordeling van die gevaarsituasie, waarin Jeanne moontlik slagoffer van die politieke geskil kon word:

“- - as ek op daardie oomblik geweet het wat daarna sou gebeur, sou ek nie een se storie wou verwerp of onderskryf nie. Ek sou 'n ander storie daarby geskryf het en dit sou net probleme geskep het. Sê nou net iemand het dan daar aangekom en gedink ek is besig om die Frelimoviering aan te moedig?” (p. 10).

Behalwe die outentifiseringsfunksie wat hierdie genuanseerde ek-fokalisering het, verleen dit ook aan die verhaal 'n fyn spanning wat die leser by die hooffiguur betrokke maak en hom boei.

Hierdie ek-fokalisering is die belangrikste basis vir karakterisering van die ervarende en beskouende hooffiguur in die verhaal. Die naam Jeanne, die oproep van die universiteit in die omgewing van Magoebaskloof, Jeanne se plattelandse agtergrond en haar dosentskap van die Afrikaanse letterkunde verleen in die lig van die gegewens oor die biografiese outeur op die agterblad 'n besondere outentisiteit aan haar as verhaalfiguur. Plaasmetafoor (“Mevrou opgepof , 'n hennetjie waarvan die nes bedreig word”, p. 33), onlustemetafoor (“die vrees het soos die eerste gewaagde klippe van 'n opstand teen my slape gedreun”, p. 22), die deurleefde aanbod van plaas-, universiteit- en literêre situasie en die vroulike ervaring van die verbode liefde en swangerskap is inderdaad geïntegreerde beelding wat beskrywing oorbodig maak.

Op grond hiervan slaag hierdie werk by uitnemendheid. Die genuanseerde en ontwikkelende belewenis van Hillary en Dawn as figure verhoed dat hulle karikature word; trouens hulle word verhaalpersone met verrassende paradoksale dimensies, soos Hillary se blatante skynheiligheid in politieke en liefdesake en Dawn se uitstekend getekende afstandsvriendskap, waarin sy tegelyk toegeneentheid en vastigheid by Jeanne as persoon soek maar haar witmensskap verafsku en verwerp. Skreiend is die naasmekaarstel van die verhouding van Jeanne met Lassie, haar Swart jeugmaatjie, en haar verhouding met Dawn as student en vriendin.

Jeanne fantaseer daaroor:

“As my kantoordeur eendag huiwerig sou oopgaan en Lassie daar sou staan, haar arms vol boeke, wat sou ek sê? Ek sou natuurlik opstaan en groet:

‘Lassie! Lassie tog, is dit jy? En waar was jy al die jare?’ En Lassie, wat sou sy sê? “Kan ek vandag maar op die nonnatjie se stoel sit? Hoe lyk jou kamer? Kan ons vandag maar in jou kamer speel?’ ” (p. 64)

Hierdie beeld wat Jeanne oorgehou het van Lassie uit haar jeug vorm 'n skerp teenstelling met die 'nuwe' mens wat blyk uit Dawn se uitsig:

“Ons moet begin om vir onself te dink, anders gaan die witman tot in ewigheid vir ons bly dink terwyl die kinders vee oppas en die ou mense pap eet by die huis” (p.65).

En:

“My kind sal nie stukkend gebore word soos Tito nie” (p. 65).

Inderdaad is hierdie groeiende maar terselfdertyd kwynende verhouding tussen Wit en Swart meisie, ten spyte van die bondigheid daarvan, een van die grondigste uitbeeldings van 'n persoonlike verhouding tussen Wit en Swart in die Afrikaanse letterkunde.

Sitate

'n Belangrike aspek van die samehang en wêreld in hierdie werk word geskep deur die aanwending van die sitaat as middel, soos die titel in vooruitsig stel. Die sentrale motiewe van liefde en rewolusie word hier aangebied met 'n eksplisiete outeursingesteldheid van 'daar is niks nuuts onder die son nie'; daarom die verklaring: "Die rewolusie is nie so belangrik nie, al kom dit ook. Rewolusies is so oud soos die mensdom"(p. 20); net soos die mooiste sitate oor die liefde al so bekend is (p. 23). Daarom wil die verteller dit wat agter die rewolusie lê, teen die agtergrond en deur middel van sitate van allerlei aard beeld - middele uit die leefwêreld van die verteller: rewolusionêr politiese sitate, soos "Viva Frelimo" en "Revolution!! Machel will help!" (p. 11); "Apartheid divides" en "Afrikaans: Boerdoglanguage" (p.85); charismatiese spreuke en liedjiesitate (bv. p. 81); kerkliedsitate ("die goedheid gods en nooit volprese van die swartpakooms uit my kinderkerk", p. 81) en les bes sitate uit brief, telegram en gesprek van Hillary. Maar dit is die Bybel- en literêre sitate direk uit die ervaringswêreld van die verteller wat die konteks van die sitaatwoordwêreld van hierdie verhaal stut en heg. Sitaat en denken ruimtelike konteks van die verhaal word daarin noodwendig verbind deurdat die hele verhaal deurleef gefokaliseer word deur die oë van 'n letterkundedosent wat worstel met die liefdesproblematiek vanuit die kitsch (p.26) van liefdesbriewe van 'n joernalis, en die rasseproblematiek vanuit die geskil rondom die *white man's view* in die Afrikaanse letterkunde selfs na Sestig (p. 60). In samehang hiermee vind literêre besinning oor die ondertoon waarin hierdie verhaal geskryf is, byvoorbeeld neerslag in 'n kontrastering tussen die 'storie' van die slagspreuke van die studente en Jeanne se eie "storie" (p. 11):

"My storie sal hoort by dit wat ek dieselfde oggend nog vir die Literatuurwetenskapstudente as triviaalliteratuur voorgehou het. 'n Verhaal sonder enige 'weerstande', 'n gewone verhaal wat almal baie maklik sou kon uitlees, wat niemand later sou laat wonder het wat toe van die heldin geword het nie. Niemand sou ooit weer oor die storie nadink nie. 'n Herhaalbare liefdesverhaal, en uiters voorspelbaar"'(p. 11).

Outeursvisie

Een van die sprankelendste aspekte van hierdie werk is die konsekwentheid van sy outeursvisie. Dit is al aanwesig in die belydenis en selfsatirisering in hierdie terugblik wat gepaard gaan met ryper insig in die eie onbetrokkenheid:

“Dit het alles rondom my gebeur maar dit het my nie geraak nie.
- - Ek het verbete drome gedroom en vasberade illusies geweef.
- - Ek was verleë. Ek het nie eens geweet of ek moes sê ek is jammer nie” (p. 30).

Soos Jeanne in die lig van haar liefdeservaring selfsatire toepas, word groepe in jukstaposisie in die lig van sitate uit die wêreld van die geloof gesatiriseer: die swartpakooms met hulle “goedheid gods en die nooit volprese” (p. 81) uit haar kinderkerk en ook die Students' Christian Movement met hulle slagspreuk “Christ is the popular leader of a liberation movement!”: “Dawn se wit God was heeltemal bruikbaar vir hulle eie doeleindes, en blykbaar populêr ook” (p. 64).

Nie net die ruwe satire nie maar ook sensitiewer aanwending van ironie tipeer die aanslag van die outeur, soos die vae maar daarom juis boeiende humor in die beskrywing van die klimaat waarin die saamwoon in Londen plaasgevind het:

“Ek het geloop en huil in die hartjie van Londen, in die koue - -
- Dit was 'n verneuksomer gewees. As Hillary gedink het ons spring die koue vry, het hy dit mis gehad” (p. 82).

Rykdom van hierdie werk is dat houdings en beskouings hier as't ware letterlik links en regs gesatiriseer word, maar dat die sentrale aanbod van die outeursvisie nêrens eksplisiet aan die leser opgedring word nie. Dit lê eerder in wat agter die opvallende verberg word, in die gang van die vertelde gebeure en die suggestieryke verwoording daarvan soos hierdie waarneming na dr. Jaap se skokkende diagnose:

ISSN 0258-2279 = Literator 7 (1986) nr. 1

“Met die lang swart pad huis toe. Op 'n telefoondraad sit 'n ry swart voëls. Wag vir my, ek kan nie meer nie. Watter een het oorgebly?” (p. 87).

Na die gedateerde (dagboek=) aantekeninge aan die slot word dit aan die leser oorgelaat om die aftreksom te maak van 'n rewolusie wat vroeg “geaborteer” word, in die besonder aan die hand van die volgende ‘onderskrif’ van die verteller nadat sy Dawn in die optog van betogers opgemerk het: “ 'n Kreupel blaar het in die wind oor die plaveisel gestruikel” (p. 101).

Terselfdertyd impliseer hierdie verwysing na Dawn dat almal so besig is met of vanweë die ‘rewolusie’ dat niemand beskikbaar is om Jeanne na oom Jaap te bring om die dreigende miskraam te verhoed nie. Hierdie gebeuremoment en bereiking van die sirkel voor die Administrasieblok as sentrum van die kampusruimte sinjaleer die voltooiing van die (“ruwe”) sirkel (kyk p.9) in die tydstruktuur van die verhaal na die hospitaalsituasie waarin die hooffiguur die verhaal vertel. Die sirkel word hier voltooi in 'n herwinning van kragte (p. 7), die ervaring in 'n droom dat Hillary in weerwii van haar geroep kopskuddend oor die land wegloop- 'n herstel van 'n ‘oer’situasie wat in die teken staan van die “soet, outydse blomme” (p. 7) by haar hospitaalbed, in ooreenstemming met die terugkeer van 'n toestand voor die rewolusie.

Evaluering

SITATE is reeds belangrik omdat dit sal bly staan as reportage van die belewenis van 'n belangrike en baie interessante fase in die geskiedenis van die ontwikkelende gemeenskap en gemeenskapsverhoudinge in hierdie land. In hierdie opsig vergelyk dit gunstig met DAGBOEK VAN 'N VERRAAIER van J.C. Steyn. Die openheid waarmee daar na gebeure gekyk word, is 'n stimulerende ervaring vir die leser. Dit word versterk deur die lewendige beelding, in besonder deur middel van die alledaagse gegewe van die slagspreuktaal, wat tot besonder funksionele beeldingsmiddel verhef word, en deur die sensitiewe en ironiese aanwending van woord en motief. Hierdie boek is een van die werke wat

ISSN 0258-2279 = Literator 7 (1986) nr. 1

eenvoudig in Afrikaans geskryf moes word, en dat dit op so 'n sensitiewe, ope en eg deurleefde wyse gedoen word, is 'n aanwinst wat eers na voldoende afstandneming ten volle na waarde geskat sal kan word.

D.H. Steenberg
PU VIR CHO

ISSN	0258-2279	=	Literator	7	(1986)	nr.	1
------	-----------	---	-----------	---	--------	-----	---
